

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ**

Центр досліджень науково-технічного потенціалу  
та історії науки ім. І.М.Доброва НАН України

Українське товариство істориків науки  
Рада молодих учених при МОН України

Центр досліджень з історії науки і техніки ім. О.П.Бородіна Державного  
економіко-технологічного університету транспорту

Центр пам'яток історії та культури  
охорони пам'яток історії та культури  
Інститут біохімії ім. О.В.Палладіна НАН України  
Меморіальний музей О.В.Палладіна

**ДВАДЦЯТА**

**ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ МОЛОДИХ  
ІСТОРИКІВ НАУКИ, ТЕХНІКИ І ОСВІТИ**

**ТА СПЕЦІАЛІСТІВ**

за темою:

**«НАУКА УКРАЇНИ ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ**

**БЕЗПЕКИ»**

**17 квітня 2015 р.  
м. Київ**



# НАУКОВО-ДОСЛІДНА ДІЯЛЬНІСТЬ Є. С. БУРКСЕРА В УФІ (1941-1943 рр.)

Якимук О.І.

Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара  
Дніпропетровськ, пр-т Гагаріна 72, т. 0567 13-52-19, e-mail: Elena\_yakimuk@ukr.net

Влітку 1941 р. розпочалася Велика Вітчизняна війна, що торкнулася всіх сторін життя та діяльності мільйонів людей Радянського Союзу. Нимовліть загарбники швидкими темпами просувалися у глиб країни і вже у перші дні війни почалася евакуація населення з України. 26 червня 1941 р. за розпорядженням НК КТП(б)У Раднарком прийняв постанову про створення Урядової комісії з евакуації населення, установ, воєнних та інших вантажів. 29 червня Комісія затвердила рішення про евакуацію Академії наук УРСР, а 3-7 липня 1941 визначила перелік академічних установ, їх керівників та провідних вчених для евакуації. Постеревачення установ АН УРСР Уряд СРСР призначило м. Уфу. 8 липня 1941 р. до Уфи прибув перший ешелон із 86 науковими співробітниками (17 академіків, 25 членів-кореспондентів, 35 старших науковців, 9 – науково-технічного персоналу), серед яких був і чл.-кор. Євген Самойлович Бурксер [1, с. 11]. У новій провідній розглянуто деякі періоди та напрями науково-дослідної діяльності вітчизняної вченого-геохіміка Є. С. Бурксера (1887 – 1965 рр.). Проте публікації, що висвітлюють його діяльність в евакуації у 1941-1943 рр. в Уфі, вивчено не було. Науково-дослідна діяльність Євгена Самойловича Бурксера розпочалася в Одесі, де у 1910 р. він заснував першу в Російській Імперії радіологічну лабораторію. Його наукові інтереси у цей період були пов'язані з радіологічними та геохімічними дослідженнями води, ґрунтів, гірських порід, що проводилися у багатому обсязі Російської імперії. Саме в ті роки ним було закладено фундамент нового розділу геохімії – аерогеохімії. Талант вмілого організатора повною мірою проявився напоглиненому прагненні вченого організувати в Одесі спеціалізовану установу, де б займалася геохімічними та радіологічними дослідженнями природних багатств відповідності з народногосподарськими потребами країни. Під керівництвом Є. С. Бурксера в 1920 р. розпочав роботу Одеський інститут прикладної хімії, який згодом було перетворено у вищий технікум Загальної і прикладної хімії (1922 р.). 1924 р. Є. С. Бурксер організував та очолює дослідницький інститут Прикладної хімії та радіології, який поступово перетворився в установу несеучурайської масштабу – Український хіміко-радіологічний науково-дослідницький інститут (1928 р.). Значну увагу науковець присвятив бальнеологічними дослідженнями одеських лиманів та обіймав посаду завідуючого гідрогеологічним сектором Інституту курортології (1920 – 1938 рр.). Є. С. Бурксер у 1925 р. було обрано членом-кореспондентом ВУАН.

У 1938 р. Є. С. Бурксер переїжджає до Києва, де в Інституті геологічних наук АН УРСР очолює створений ним відділ геохімії та продовжує займатися геохімічними, гідрохімічними та аерохімічними дослідженнями. В липні 1941 Є. С. Бурксер у складі співробітників АН УРСР, визначених на евакуацію від Іжмаша до м. Уфа (Башкирія). Незважаючи на надзвичайну складність умов (матеріальних, житлових), Є. С. Бурксер, як і інші науковці, одразу ж приступив

наукової роботи. Вже на другому засіданні Президії Академії наук УРСР, яке відбулося 30 липня 1941 р., директору Інституту геологічних наук академіку Б. І. Чернишову, чл.-кор. Є. С. Бурксеру та проф. С. І. Назаревичу доручили надати допомогу Башкирському геологічному управлінню в теоретичному обґрунтуванні робіт [2, с. 9].

Наукові дослідження Є. С. Бурксера були пов'язані з вивченням питань кольорових металів та рідкісних елементів. Ученому доручили керувати бригадою хіміків-аналітиків Башгеологуправління з метою визначення міді, цинку, сірки, літій, кадмію, руті та суми у поліметалевих рудах. Під керівництвом Є. С. Бурксера було розроблено ефективні методи виготовлення різноманітних фарб бокситів і кольорових глин Візовського і Юрюзанського родовищ [1, с. 70]. За його з ініціативи лугів та акварельних фарб професор отримав лист-подяку від Уфимського місцевого прому. Разом зі співробітниками Інституту геології АН УРСР проф. Є. С. Бурксер проводив дослідження генезису бурого вугілля шляхом визначення вмісту урану та ванадію [1, с. 70]. Пова увагою вченого не залишилися роботи для нафтової промисловості. Він запропонував новий метод розвідання афти шляхом використання адсорбційних властивостей силікатного та рідких вердих гідрофільних сорбентів, який був успішно випробування в умовах естульки факівіями Башгеологуправління. В евакуації Євген Самойлович продовжував вивчати лікувальні грязі, брав участь у вирішенні проблем використання лікувальних грязей у військових шпиталях. Під його керівництвом в Інституті геології детально досліджувалися і були з'ясовані лікувальні властивості грязей грязей озера Кандри-Куль. Були виявлені дуже високі лікувальні властивості красноусольських грязей. Вже наприкінці 1941 р. місцеві евакуаційні органи застосовували грязі Красноусольська та озера Кандри-Куль з лікувальною метою. Також Є. С. Бурксер займався питаннями організації виготовлення штучних кувалевих грязей на базі нафтових вод в Ішимбай [1, с. 137, 149, 262].

Крім того, Є. С. Бурксером було розроблено метод одержання і організовано пробні роботи медичного хлористого кальцію і медичної крейди, які у великій кількості використовуються медичними закладами Башкирії. Частину науково-реєстраційних робіт Є. С. Бурксером було присвячено розробці рецептури льомінофторів ітмачової дії для світломаскування, що виконувалися на замовлення Уфимського електрорапаратного заводу [1, с. 150]. В період евакуації Євген Самойлович завершує роботу над своєю докторською дисертацією, тему якої допоміг визначити І Вернадський. У 1943 р. в Уфі, науковець захищає докторську дисертацію за темою «Комплексне використання соляних ресурсів Сиваша та Перекопських ер». Крім різноманітної науково-дослідницької діяльності, професор Є. С. Бурксер значну увагу приділяв викладацькій роботі та підготовці професійних кадрів Башкирії. З 1 серпня 1941 р. він обіймав посаду завідуючого кафедрою загальної й Башкирського медичного інституту. В цей період широко практикувалася постійна робота студентів. В певній мірі проводилися і наукова робота. У п'ятому мі «Обороника научних работ БМІ» за 1943 р. було опубліковано статтю Є. С. Бурксера й П. Х. Мещерова «Влияние паров и газов горы Янган-Тау на овни калии и кальция в крови». У 1942 р. Є. С. Бурксером було призначено ступінником голови Комісії з мобілізації ресурсів БАРСР на оборону СРСР при



АН УРСР. У цьому ж році він входив до складу вченої ради Відділу фізико-хімічних і математичних наук. 20 лютого 1942 р. С. С. Буржесера було включено до складу однієї з 6 секцій Комісії по відновленню на Україні зруйнованих ворогом міст та підприємств при АН. 33 квітня 1943 р. по 1944 р. він працював у складі Центральної комісії під керівництвом акад. Б. І. Чернишова, що встановлювала рівень збитків, нанесених республіці внаслідок окупації. У серпні 1943 р. згідно з постановою РНК СРСР про переведення Академії наук УРСР з Уфі до Москви, С. С. Буржесер від'їжджає разом з іншими співробітниками Академії наук УРСР.

Таким чином, багаторічний талант С. С. Буржесера як вченого та педагога відіграв значну роль у розвитку наукових програм з бальнеології, геохімії рідкісних елементів в Башкирській АСРСР. Його наукові роботи сприяли розвитку хімічної та нафтової промисловості й мали практичне втілення. Хоча у період 1941–1943 рр. під пера С. С. Буржесера вийшло тільки 2 статті, проте наслідки його наукової дослідної діяльності під час війни свідчать про різноманітність та ефективність його наукових робіт, особливо в контексті їх практичного застосування.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Історія Національної академії наук України. 1941–1945. – Частина 1. Документи і матеріали / Ред. кол.: О. С. Онищенко (голов. ред.) та ін. – К., 2007. – 808 с.
2. Історія Національної академії наук України. 1941–1945. – Частина 2. Додатки. / Ред. кол.: О. С. Онищенко (голов. ред.) та ін. – К., 2007. – 576 с.

### ВІДКРИТТЯ ПЕРШИХ АПТЕК ХАРКОВА В ХVІІІ – НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ.

Якуба А. О.

Національний фармацевтичний університет

Харків 61140, вул. Несвєського, 18, тел. (057) 737-36-19, e-mail: yakuba\_ao@ukr.net

Лікарське забезпечення населення є перспективним напрямом розвитку збільшення кількості потенційних суб'єктів фармацевтичного ринку. Нині виникає нагальна потреба в постійному вдосконаленні фармацевтичної галузі для того, щоб врятувати життя та здоров'я людини, що є найбільшою цінністю в суспільстві. І вивчається на підвищення загального рівня життя громади країни, існує тенденція зниження рівня охорони здоров'я населення, в тому числі й лікарської забезпечення. Зокрема, виникає необхідність реформування медицини та фармацевтики. Вивчення процесу становлення й розвитку аптечної справи в Харкові дозволяє проаналізувати та використати історичний досвід, набутий земськими установами справи розвитку медичного та лікарського обслуговування населення в ХVІІІ ст. поч. ХІХ ст.

У 1765 р. Катерина II ліквідувала козацьке самоврядування. Слобожанщина була перетворена в Слобідсько-Українську губернію, яка складалася з Ізюмської, Острозької, Охтирської, Сумської та Харківської провінцій. Адміністративний центр Слобідсько-Української губернії став Харків. Військовою губернатором Слобідсько-Української губернії було також підпорядковано українське населення Війська Донського, Белгородського, Воронезького, Казанського, Саратовського

Астраханського губерній. За переписом 1773 р. у Слобідсько-Українській губернії налічувалося 670 населених пунктів, в яких мешкало 666031 чол., у т. ч. 390 197 військових обивателів, 225 620 державних і поміщицьких селян [6, с. 7]. Отже, Харків, який входив до складу Російської імперії, поступово розвивався і розбудовувався, постійно збільшувалась кількість населення, а значить, виникала потреба в медичному обслуговуванні та забезпеченні лікарськими засобами населення. Зокрема, вже в 1768 р. імператрицею Катериною був підписаний Указ про заснування в Харкові першої аптеки [4, с. 235]. Не дивлячись на це, аптека була відкрита тільки в 1778 р. Аптека була «казенною» (державною, яка належала казні) і відносилася до Слобідсько-Українського Приказу громадського опікування. Аптека Харкова була центральною для всього Лівобережжя. Два роки поспіль очолював першу казенну аптеку в Харкові, яка обслуговувала жителів міста та 15 повітів Харківського намісництва, гезель Іван Крест'янович Лідерс [3, с. 286]. Як стверджує П. І. Баталій, в 1780 р. керівником аптеки медична колегія призначила українця Петра Федоровича Піскуновського, який був до цього гезелем Петербурзької Імперської аптеки [1, т. 1, с. 193]. З 1786 р. аптека разом із лабораторією містилась у зам'яному будинку в Залопанській частині міста [4, с. 235]. Під його керівництвом Харківська аптека стала зразковою установою, для неї було побудовано спеціальне ам'яне приміщення з додатковими кімнатами для службовців. Лабораторія аптеки отримувала майже всі ліки з рослин, тому вкрай необхідно було збільшити прощування лікарських трав. Попит на лікарські засоби був на той час досить високий.

П. Ф. Піскуновський наприкінці ХVІІІ ст. збудував кам'яний двоповерховий будинок для аптеки та створив під Харковом аптечний сад для вирощування лікарських рослин. Слід відмітити, що саме під його чітким керівництвом в аптеці відбувалася підготовка фармацевтичних кадрів, які пройшли навчання в казенному училищі та Харківському колегіумі [3, с. 286–287]. У Харкові збільшувалася кількість населення, і діюча аптека вже не могла задовольнити потреби міста. Тому необхідність відкриття аптечних закладів спонукала створенню в місті приватних, або вільних аптек. У квітні 1808 р. інженер Георгія Івановича Венієля двічі в аптекарському званні (від 31 березня) й дали дозвіл відкрити приватну аптеку. Проте міністр внутрішніх справ дав дозвіл іншемою на певних умовах: по-перше, щоб Слобідсько-Українська лікарська управа стягнула з нього шти за три листа гербового паперу; по-друге, обов'язково була відкрита тільки в освітленні членами лікарської управи, в тому що вона дійсно забезпечена нові «Аптекарського устава» [2, ф. 3, оп. 13, спр. 170, арк. 1–1 зв.]. Г. І. Венієль у квітні 1810 р. написав прохання «Господину Статському советнику Слобідсько-Українському вице-губернатору и кавалеру правящего должность гражданскаго бератсору Василию Гавриловичу Муратову», в якому дякував за можливість ристуватися всіма правами Російської імперії. Також просив дозволу надавати жорства в венерический лазарет Слободско-Украинского Приказа Общественного иришения и благородным девицам в Институт с самого его открытия» [2, ф. 3, оп. 17, спр. 365, арк. 1–12]. За свідченнями архівних документів з 1814 р. власником